

ŽYMIMASIS ARTIKELIS LIETUVIŲ KALBOS TARMĖSE IR SENUOSIUOSE RAŠTUOSE

A. ROSINAS

Kaip žinoma, indoeuropiečių kalbose loginei minties struktūrai reikšti vartojami artikeliai¹. Kad lietuvių kalba irgi turi artikelį, šiandien, rodos, niekas neabejoja. Tik jis, kaip determinantas, iki šiol nėra pakankamai ištirtas. Šiek tiek plačiau apie jį kalba tik Girdenienė². Apie bendrinės lietuvių kalbos artikelį užsimenama ir kituose darbuose³.

Šiame straipsnyje bandoma plačiau patyrinti lietuvių tarmių ir senųjų rašto paminklų artikelį, jo paplitimą, funkcijas ir kilmę. Svarbiausias dėmesys skiriamas žymimajam artikelui, jo paplitimui ir vartojimo sferai.

Atrodo, galima būtų manyti, kad neapibrėžtumo ir apibrėžtumo koreliacija lietuvių kalboje yra reiškiamą kontekstu ir kad neapibrėžtumas jokiū būdu nėra susijęs su konkretumu⁴. Imkime, pavyzdžiui, pantininkų patarmės Kriukų šnektos, kurioje ne taip intensyviai vartojami artikeliai, teksto atkarpą ir iš konteksto pamatysime apibrėžtumo ir neapibrėžtumo santykį: *givã·na⁵ senẽ·l's' sò senẽl | jiẽ bú.va lãbe biẽd'ŋ' | senẽ·la oŋks't' pasòd.lna agoŋku: parduõs i nõsepẽŋks dũonoš | ožẽ·je šaŋ i nõšã'l'de agoŋks | senẽ·la lãbe ošpĩ·ka oŋ šaŋnos i sã·ka senẽ·l' . . .*

Cituotoje ištraukoje visi daiktavardžiai yra determinuoti. Pirmajame sakinyje *senelis* ir *senelė* vartojami neapibrėžta reikšme⁶. Tas pat pasakytina apie pirmą kartą vartojamus žodžius *agurkų*, *šalna*. Bet vėliau, antrą ar trečią kartą, pavartoti tie daikta-

¹ Žr. B. З. Панфилов, Взаимоотношение языка и мышления, М., 1971, p. 135.

² Žr. D. Girdenienė, Aktualioji skaida ir jos vaidmuo bei reiškimo būdai lietuvių kalboje, „Kalbotyra“, XXII (1), V., 1971, p. 45 t.

³ Žr. A. Valeckienė, Lietuvių kalbos įvardžiai ir jų reikšmės, LKK, VI, V., 1963, p. 41–42; David G. Guild, The Development of the Concept of Definiteness in Baltic and Slavic, „Donum Balticum“, Upsala, 1971, p. 163–170.

⁴ Žr. И. И. Ревзин, Так называемое „Немаркированное“ множественное число в современном русском языке, ВЯ, М., 1969, 3, p. 104.

⁵ Čia ir toliau transkribuotų tekstų ištraukos pateikiamos iš knygos „Lietuvių kalbos tarmės“ (V., 1970).

⁶ Jie gali būti išplėsti įvardžiais *toks*, *-ia*, *vienas*, *-a*, *kaž(in)koks*, *-ia*. Kai vartojamas nežymimasis artikelis (šiuo atveju – nulinis), tai pabrėžiamas tik tam tikros klasės objekto buvimas, žr. И. И. Ревзин, min. str., ВЯ, 1969, 3, p. 104.

vardžiai jau yra apibrėžti⁷ (determinuoti). Taigi žymimoji ir nežymimoji daiktavardžio determinacija lietuvių tarmėse yra konteksto reiškinys. Žymimosios ir nežymimosios determinacijos skirtumus išryškina frazės aktualiųjų skaida. Ji, be intonacinių priemonių ir žodžių tvarkos⁸, reiškia ir pagalbinėmis priemonėmis, paryškinančiomis remą arba temą⁹. Prieš remą, išreikštą daiktavardžiu, be dalelyčių, gali eiti įvardžiai *toks*, *-ia*, *vienas*, *-a*, *kaž(in)koks*, *-ia* (senuosiuose raštuose – *nekuris*, *-i*), atliekantys nežymimojo artikelio funkciją. Tokių artikelių vartojimo sfera – tarminė ir tautosakinė kalba.

Temą gali pabrėžti kai kurie įvardiniai determinantai¹⁰. Kadangi tarmių buitinė ir tautosakinė kalba yra gana ekspresyvi, tai daiktavardžio priklausymą temai beveik visada rodo parodomieji įvardžiai, atliekantys žymimojo artikelio funkciją. Jie yra frazės užbaigtumo ir daiktavardinę frazę sudarantys determinantai.

Parodomųjų įvardžių vartojimas žymimojo artikelio reikšme yra būdingas daugeliui indoeuropiečių kalbų¹¹. Kaip žinoma, kai kuriose germanų kalbose¹² žymimasis artikkelis yra išriedėjęs iš neutralaus parodymo (*Der-Deixis*¹³) parodomąjį įvardžiu. Svarbiausias žymimasis artikkelis, kuris būdingas visam lietuvių kalbos arealui, taip pat yra išriedėjęs iš neutralaus parodymo tipo parodomąjį įvardžiu *tas*, *ta*. Pagrindinė jo (resp. kitų, žr. žemiau) funkcija – ryškesnis aktualiosios skaidos komponentų individualizavimas, sukonkretinimas bei apibrėžimas. Žymimasis artikkelis *tas*, *ta* (resp. *šitas*, *šita* ir *itas*, *ita*, žr. žemiau) pasidaro būtinas visose patarmėse (išskyrus kurias-ne-kurias šnektas), jei kalbamasis objektas jau anksčiau buvo pavartotas¹⁴ kalbos subjekto su nuliniu ar nenuliniu nežymimuoju artikkeliu. Ryškiausias tokios artikelio vartosenos pavyzdys yra vadinamieji klausimai, pgl.:

- Atlėkė avalys su dzideliu gurkliu.
- Avaly, avaly, kas tavo gurklin?
 - Kunigo pinigai.
 - Kam *ciej pinigai*?
 - Dalgelai pirkcie.
 - Kam *tos dalgelės*?
 - Šieneliui pjaucie.

⁷ Žr. David G. Guild, min. str., „Donum Balticum“, p. 162.

⁸ Plačiau žr. D. Girdenienė, min. str., „Kalbotyra“, XXII (1), p. 36 t.t.

⁹ Dėl remos ir temos žr. D. Girdenienė, min. str. (ir ten nurodytą literatūrą); John Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge, 1968, p. 335, 336.

¹⁰ Žr. D. Girdenienė, min. str., p. 45 t.

¹¹ Žr. К. Е. Майтинская, Местоимения в языках разных систем, М., 1969, p. 127.

¹² Žr. К. Е. Майтинская, min. veik., p. 127.

¹³ Žr. K. Brugmann, Grundriß der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, II 2¹, Straßburg, 1909, p. 312.

¹⁴ Žr. David G. Guild, min. str., „Donum Balticum“, p. 162.

- Kam tas šienelis?
- Karvelėm ėsćie.
- Kam tos karvelės?
- Pieneliui laidzyc... (Kabeliai)¹⁵.

Toks artikelio vartojimo modelis būdingas buitinių pasakojimų, sakmių, pasakų stiliui. Žemiau pateikiamos kelios tekstų ištraukos iš atskirų patarnių šnektų. Jos akivaizdžiai rodo žymimojo artikelio paplitimą ir funkcijas, pvz.:

Gyveno senis diedas našlys ir turėjo vieną dukterį. Jo žmona buvo jau seniai mirus. Jis... sumanė dar vieną kartą apsivesti su antra žmona. Ir apsivedė su antra žmona ir sugyveno irgi vieną dukterį. Bet toj pirmutinė nelabai buvo pilno proto, ir ta pamotė jos nemylėjo. Ji kiek galėdama stengėsi, kad ta dukterė išsibūt iš namų. Ir vieną kartą pasiuntė tą dukterį pas raganą žolelių... O ta ragana gyveno net už septynių mylių. Toj mergina nuėjo ir visa tai papasakojo raganai. Toj ragana tą dieną jos neleido namo... (Merkinė)¹⁶.

turėjo sukínckas sã'nas kã'cinu | būvo su medžini kó'ju tús sukí'neckas | tús kã'cinaz būvo labai zbrainùs|tai sukí'neckas indėjo in to'kí papūvusi krã'pši tū' kã'cinu ir indėjo in tū krã'pši ā'kmeni... (Punkskas).

...iš draugo burnos išlindo... peliukė... Ta peliukė pribėgo upeliuką... keliauninkas... padėjo kardą ir per tą kardą ta peliukė perbėgo į kitą pusę upelio (BsV64¹⁷, Naumiestis).

Atvažiuoja žmogus ... netoli vieškelio laksto baronas. Tai tas žmogus išlipa ir gaudyt tą baroną (Plutiškės).

givã'na mótinv su sunuñ | užlã'ida jinaĩ višč'ukùs | tiė višč'ũ.kai iski.la. | jinaĩ pradēja tá' vi.šta mú.št... (Pasoda).

„nū – sã'ko (kareivis), – kat lĩ'si, tai lĩ'sk!“ išlenda didž'á'uses maišas ir ateina ties'ók in tã' kareivi' tàs maišas | tai tas kareivis pasistó'jo ant súolo... (Darsūniškis).

(kamine) ránd to'ki svil'pūka | pãemė ta' svil'pūka, ka tas svil'pūks susvėl'pes...! (Žagarė).

puõnc parsiveže paūkšti iš ūsene ... ūkvedis pasã'ke: „vĩ'rai, kas tã'n paūkšti pavuõks, ūšplac būs!“ (Tverjoniškiai).

tó'ke bú.vu já'uje už ká'imus, i ta' já'uje nuvėždavu (Čekiškė).

nū, ti ká'rvims tums ūždeda tuk'úos vainikùs iš bė'ržu šakū | nu, ti pareina su vaini.kais tais (Rugėnai).

¹⁵ Žr. Tautosakos darbai, IV, Vilniaus krašto lietuvių tautosaka, K., 1938, p. 274.

¹⁶ Žr. Merkinė, V., 1970, p. 417.

¹⁷ Šaltinių sutrumpinimai čia ir toliau tokie pat, kaip „Lietuvių kalbos žodyne“.

*vilkū daug būva | i tiē vilkēi pjá'udavei kumel'úkus arkl'ū | nū, tei v'irei su-
ml.slije slenī pagá'ut júos ...: iškase duōbe..., i atnē'ždavei mā'ža parš'ú.ka | imē'z-
davei i tā' duōbe parš'ú.ka tā'... (Kirbairčiai).*

(reikia) *pameřkt miežē ... i tād, kàd sudl'kst, padz'ovl.n tuōs miež's' ... sū.maj*
(Jurgėnai).

*būva tē'vas ėi mō'či | turē'ja triz dū.kteris ėi sū'nu mikul'ú.kv | tō'z dū.kteris
ėišē'ja velēt unt ū'pji ėi mikul'ú'kvs tas lárkste apliņk' ėi ackrl'da žū'sis, ėi pagá'va
tū'mikul'ú'ku (Šilai).*

*žmūogus ē sā'ka tā'm biēsōu „katrō'n tō'ĩmse?“ ... pā'ug tēi grēkâ | taz
žmūogus nusepjuōvę tuz grēkūs, prisēkū'lę grú'dū'm tū'm grē.ko, uo taz
biēsos tū'm šaknū'm (Šakiniai).*

*gi'vė'na žmūogus i žmuonâ | ta žmonâ vis numi' bū'da'va ... žmuonâ prisā'ka
jām: „vištâ parā'kli – ž'uriek, kalatūka su smetuonū – sumūšk, ūōška ganī'k!“
jis tãñ pú'da mãiša mãiša, ž'ūr – vištâ nebiē an liza ... ė'â pūln, ė'â pūln – niēr
tuos vištâs... parēin žmuonâ, uo ta uoškâ an stūoga negi'vâ, tas smetūōnc
išp'īts (Pagramantis).*

*...o jisā'i (bernas) turē'je tó'kus ká'ilin'us | tai jis an sava tū' kailin' ū' sova ragū' ...
ir dabār apsi'vī.lka bérnc, tas bōvusi'sis, tus ká'ilin'us su tã'is ragā's
(Rusnė).*

Žymimasis artikelis *tas, ta* sistemingai vartojamas ir tais atvejais, kai kalbos subjektas turi galvoje konkretų visiems žinomą objektą, nors jis ir nebuvo anksčiau jo minėtas, plg.: *prisiēis tas pī'lēs darī'tē i tū' sklēpa, (v)o vēštās ketōr* (Tirkšliai)¹⁸, *... patōmse ē tas miēgs ein, ni tas dā'rops on dārbo | nō, tē ll.pam nu tã' pē'-
č'os, einam tō's vakariēns vā'l'gēt'* (Kriaušiškieiai), *mā's kã.zdavom – daūg
iškã.zdavom tū' galvū' | (ir aš) iškã'sou gá'lva ta' žmōgaūs ... | ...tō žandī-
kaule nebebū'va, tikteis teip ká'ušas tas* (Voskoniai), *žiēma atē'ja-ni tō's
mesō's, ni tō' piēna nē'r ...* (Jakutiškieiai), *Nei tos gerovės, nei tos blogovės, gy-
veni, ir tiek* (Dusetos). Bet jeigu, pavyzdžiui, pirmajame sakinyje būtų kalbama ne apie konkrečiasintis (*pyles*), o apie antispkritai, artikelis visiškaibebeiktų.

Artikelis darosi būtinas, kai norima sumenkinti kalbamąjį objektą, pvz.: *Ką gi
tas bezdalas padarys!* (Surviliškis), *Kas tų vaikų išbiurimas!* (Alksnėnai), *Jau tas
Kazienės išblerbėjimas!* (Viduklė), *Jam galvoj tik tas blistinėjimas* (Veisiejai), *Už tą
prakeiktą bliovimą išvarė* (Dusetos), *Tas biaurybė mane išgąsdino* (Panevė-
žys), *Kiek čia tos dienos – čia rytas, čia vakaras* (Kuktiškės), *Kur kiši tą savo snu-
kį* (Šaukėnai), *Tiek to proto ir bė, kad taip padarė* (Grūžiai) ir kt. Čia irgi akivaizdus
ir ryškus kalbamojo objekto konkretumas, net sąmoningas jo sukonkretinimas
(tuo pačiu – ir sumenkinimas).

Žymimasis artikelis gali būti vartojamas ir kitais atvejais¹⁹.

¹⁸ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1966, p. 309.

¹⁹ Plačiau žr. D. Lukšys, Kalbos kultūra, 7, V., 1964, p. 48, 49.

Determinantai *tas, ta* (resp. *šitas, šita*) gana intensyviai vartojami ir su kitomis kalbos dalimis (būdvardžiais, skaitvardžiais), kai jos sakinyje atsiduria anaforiškoje pozicijoje, atstovauja daiktavardžiui, pvz.: *Buvo du broliai. Tas vienas buvo bagotas, o tas antras – biednas. Tas bagotasis to biednojo nemylėjo* (Židikai), *Išein tas jaunesnysis (=brolis)* (Pikeliai), *Tie svetimi tai jau gudresniai* (Papilys), *Dabar tim jauniesiam labai gerai* (Auksučiai), *Jis žiuri – tam viename (=katile) tas jenerolas* (Dulbinai), *Kai mažų vaikų daug, tai ir didiemsiem tiem bloga* (Kiemionys), *vėsūmēt tūomz graž'ūoms tēp išē'in* (Tirkšliai), *Liepē anas ciem razumniem pilniavoc* (Pelesa), plg.: *Tie pafskutinei wiēna adina dirbo* DP93₉, *Tie pafskutinie wiēna hadinā te dirba* MP92^a, *Tie pafskučiaufieii wienu adinu dirbo...*Ev²⁰ 37.

Gausi medžiaga rodo, kad žemaičių (išskyrus klaipėdiškius, žr. žemiau) ir šiauriniame vakarų aukštaičių patarmės plote yra apibendrintas artikelis *tas, ta*. Aukštaičių patarmėse greta minėto *tas, ta* intensyviai vartojami artikeliai, išriedėję iš artimo parodymo (Ich-Deixis²¹) parodomųjų įvardžių. Abiejų tipų artikelio vartoseną aukštaičių patarmėje yra sporadinė ir nediferencijuota sistemos, plg.: *Yra pečius jaujoj. Tą pečių kurinam ben tris kartus, lig išdžiūsta linai šitie* (Robliai), *Paskui nupirko plūgą...Žiūrim in tą plūgą... ir sakom, kad jau kažna, šituo plūgu kai dirbs žemę, ar valgys duonele* (Suginčiai).

Reikia pabrėžti, kad minėti artikeliai, nurodydami vieną daiktą ir išskirdami jį iš kitų tos klasės objektų, kalbėtojo atžvilgiu netenka distancinių požymių²², plg.: *Verda puodas...* [Ponas] *vėl perka itą puodą... Tas puodas neverda* (Rudamina).

Žymimąjį artikelį, išriedėjusį iš neutralaus ir artimo parodymo įvardžių, tebeturi klaipėdiškiai, plg.: *...atbėga maža peleke pri jo. Jis tai pelekei kirteis. Su šiuo rezu pamate ans arklį. Jis pažadeis ši arklį sugout* (Barvos, TD VII 84). Dvejopas žymimasis artikelis buvo vartojamas ir Prūsijos lietuvių šnektose. Tai aiškiai rodo J. Basanavičiaus užrašyti tekstai²³ ir to krašto senieji rašto paminklai, plg.:

...eme kilika... biladams... Tas kilikas nauies testamentas esti mana...Mž 26–27 ir ... fudik... pagal teifibes mana ir pagal schitas mana nekaltibes Mž 516; ... wirui kurio wardas buwa Josefhas. Bei tas Josefhas buwa ifch Namu Dowido... BPI56 ir ...klaufikem... ape ubaga Lazari. [...] teipo ir apie fchi Lazari kalbedami...turim dobotifi... Ifsch tiesfos schito Lazario giwenimas... pawargens buwa...BPII189; ...kad parašyztas butu...fwietas. Ir tas Parášim's buwo pirmjáufas... MŠK 29 ir ...ir jodu buwo paklufnu...šjiffai Paklufnums...man Pro-

²⁰ Ewangelie polskie i litewskie, Wilnae, 1674.

²¹ Žr. K. Brugman, min. veik., p.312.

²² Žr. David G. Guild, min. str., „Donum Balticum“, p. 164 ir 168.

²³ Plg.: *Ta mergelē ligonēlei tą vainiką atnešus* BsV56 ir *Šie vyrāi... prasidžiugo...* BsV220.

gą dūs ... MŠK 2; *Ir ta Mergitikėlėfiir tas Garfas išėjo per wifą tą žemę* EMŠK²⁴ 664 ir ... *Tamošui apfakysę dumojo... Tacziau šis Mokitinis del to nitikis dar ne estfi buwęs...* EMŠK 293 ir kt.

Dvejoją artikelį (*tas, ta ir šitas, šita*) vartoja šios patarmės: vakarų aukštaičiai veliuniškiai (Baltkojai), vakarų aukštaičių pietinės šnektos (Griškabūdis, Barzdai), vidurio aukštaičiai (Kaugonys, Užuguostis), rytų aukštaičiai (Getautai, Svobiškiai, Robliai, Suginčiai, Debeikiai, Vyžuonos, Stelmužė, Aviliai, Leliūnai, Šašuoliai, Svėdasai ir kt.), rytų dzūkai (Vėlūnai, Kretuonys ir kt.). Pažymėtina, kad kai kuriose rytų aukštaičių šnektose sistemingiau vartojamas artikelis *šitas, šita*, negu *tas, ta* (Vyžuonos, Aviliai ir kt.), plg.: *Tada broliai paėmė šituos vaikiukus, išsivedė laukan... užkūrė ugnį. Šitie vaikiukai ir paklausė: „Dėdytės, ką gi veikste su šita ugnyte?“* (Vyžuonos).

Rytinėje vakarų ir rytų dzūkų patarmės ploto dalyje artikelio funkcijas (*greta tas, ta*) atlieka įvardis *itas, ita* (Zietela, Rudamina, Dieveniškės²⁵, Gudeliai, Gervėčiai, Lazūnai, Pastovys, Lazinkos, Trečiūnai, Adutiškis, Vaskonys, Dailidės, Tverėčius ir kt.), plg.: *Būvo trys brólei: dū razumni, trācijas duřnias. Itas duřnius ėmė ridliū i nuejo; ... rādo ciēlū vežimū grāšū. Ir atāj namō, i pazgýre bróliam itiem razumniem... ir Atneša dūliās su meduim ... Anā tās dūliās suvālgē...* (Lazūnai)²⁶.

Kaip matyti iš pateiktos medžiagos, žymimasis artikelis vartojamas visame lietuvių kalbos plote. Jis vartojamas ir prepoziciškai, ir postpoziciškai. Vadinas, kai kurių tyrinėtojų nuomonė, kad artikelis būdingas tik žemaičiams, neturi rimto pagrindo. Negalima sutikti ir su nuomone, kad parodomiojo įvardžio kaip artikelio funkcija esanti nauja²⁷. Jau aukščiau pateiktas pavyzdžių pluoštelis iš senųjų rašto paminklų aiškiai rodo, kad parodomieji įvardžiai artikelio funkciją atlieka senokai. Be to, senųjų raštų medžiaga rodo, kad artikelis yra išriedėjęs ne tik iš neutralaus ir artimo parodymo įvardžių, bet ir iš tolimo²⁸ parodymo (Jener-Deixis) įvardžių. Pridurtina, kad pastarasis artikelis būdingas tik seniesiems raštams: dabartinėse tarmėse jis kol kas neaptiktas.

Kadangi senieji raštai buvo rašomi skirtingų tarmių pagrindu, tai ir artikelio vartosena jė šiek tiek skiriasi. Pirmuosiuose Prūsų Lietuvos tarmės pagrindu rašytuose darbuose (J. Bretkūno) vartojamas trejopas artikelis (*šis, ši, šitas, šita, tas, ta ir anas, ana*), pvz.: *Thie isch wieno wiffadai stengeffsi priesch schi Kriřtu* BPI108, *Ape schita Josefha ir Maria rafcha* BPI117, *Danielas ira Perfios βemeie...buwens.*

²⁴ Ewangelijškos Mišknygos, Tilžeje, 1856.

²⁵ Žr. Dieveniškės, V., 1968, p. 320 ir 323.

²⁶ Žr. J. Senkus, Lazūnų tarmės tekstai, LKK, II, V., 1959, p. 216 ir 217.

²⁷ Žr. LKK, VI, V., 1963, p. 41.

²⁸ To tipo artikelis vartojamas kai kuriose germanų kalbose, Žr. K. E. Майтинская, min. veik., p. 127.

Taffai Danielas... bitoie pagonu bemeie budams ... BPI154, *Kur pirkfim donos idant thie walgitu?* BPI313 ... *potam ghis emens ana dūna...* BPI314 ir kt. Siste-
mingiausias ir intensyviausiai vartojamas ne tik J. Bretkūno, bet visuose senesniuose
rašto paminkluose yra artikelis *tas, ta*. Kituose Prūsijos lietuvių raštuose (Vilento,
Bytnerio) jau bevartojamas tik dvejopas artikelis (*tas, ta* ir *anas, ana*), plg.: *Ir ifcheia
tas gar fas po wiffa aną bēmę* VInE 136; *Isz pradziōs buwo ųodis o tas ųodis bu-
wo Diewiepo Diewas buwo tas ųodis* Bt 154 ir ... *o penkios buwo durnos. Anos dur-
nos ėmufos lampas fawa ...* Bt47. Vaišnoro raštuose apibendrintas vienas artikelis
tas, ta, pvz.:... *tur draugifte ... netiktai toiau moxla bet ir tosiaw dwauffles* MT99.
Vienas artikelis *tas, ta* (labai retai – *šis, ši*) bevartojamas „Prūsijos valdžios“²⁹ groma-
tose“. Tai suprantamas dalykas, nes artikeliai, išriedėję iš artimo ir tolumo parodymo
tipo įvardžių, kaip minėta, palaipsniui neteko distancinių požymių ir savo semantika
priartėjo prie artikelio *tas, ta*. Pasidarę stilistiškai neutralūs, jie pamažu (ypač *anas,
ana*) užleido vietą artikeliui *tas, ta*, kaip žymiai trumpesniai ir paslankesniai.

Panašus vaizdas matomas ir Lietuvos rašto paminkluose. Pavyzdžiui, M. Dauk-
šos „Postilėje“ apskritai vartojamas dvejopas artikelis (*tas, ta* ir *anas, ana*), plg.:
Kurg dabar tōii Karālista kur anōii karunā ir ansāi softas... DP174_{41–42}.
Toks pat žymimasis artikelis vartojamas Morkūno „Postilėje“, M. Petkevičiaus „Ka-
tekizme“, K. Sirvydo „Punktuose“, 1674 m. „Evangelijose“, pvz.: *Weyzdekig kad
tas paβlawintas Ponas o tas wiernas ir βwentas piemuo tu biednu aweliu sawo
paguldēs iuose wifa padukfi sawo pastates ghiemus anas linkfmas ganiklas anu
fwentu mok flū kaip cųionay ufilykyt turi... idant kuri nimpultu ing aną biaura maci
ano bayfaws ir prieβtarnika sawo...* MP181 ir kt.

Tačiau „Knygoje nobažnystės“ ir „Pavynastėse krikščioniškose“ bevartojamas
artikelis *tas, ta*, plg.: *Panna tureio funu ... Tą funu ųmones Emmanuel wadina* KN138
ir *Tris Afabos ir wianas Ponas Diewas. Dielko tos Tris Afabos niera tris Dieway?*
PKr³⁰17.

Vadinasi, senųjų raštų medžiaga rodo, kad XVI–XVIII a. rašto paminkluose
žymimasis artikelis buvo vartojamas gana reguliariai.

Todėl galima spėti, kad žymimasis artikelis lietuvių tarmėse buvo vartojamas
ne tik prieš raštijos pradžią, bet gali siekti ir senesnius laikus.

²⁹ Žr. Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams,
V., 1960.

³⁰ PKr = Pawinastes krikscioniszkas..., Wilniuy, 1767.

ОПРЕДЕЛЕННЫЙ АРТИКЛЬ В СОВРЕМЕННЫХ ЛИТОВСКИХ ГОВОРАХ И ДРЕВНИХ ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКАХ

Резюме

В статье изучаются распространение и основные функции определенного артикля в ареале литовского языка, а также обращается внимание на подбор указательного местоимения по типам указания для выполнения функции определенного артикля.

Определенный артикль в говорах литовского языка используется для выражения актуального членения предложения. В современных литовских говорах определительный артикль весьма характерен стилю разговорного языка, а также стилю народного творчества (сказки, предания, поветствования, вопросы).

Определенный артикль в литовских говорах развился из указательных местоимений, представляющих ближний (*šis, ši, šitas, šita, itas, ita*) и общий (*tas, ta*) тип указания. Следует отметить, что артикль, который развился из указательного местоимения, представляющего ближний тип указания, лишился дистанционных признаков. Данный артикль наряду с *tas, ta* употребляется в западных, средних и восточных говорах верхнелитовского диалекта. Он употреблялся и в говоре Восточной Пруссии. В восточных и западных говорах так называемого дзукского диалекта наряду с *tas, ta* употребляется *itas, ita*.

Нельзя согласиться с мнением некоторых исследователей, что определенный артикль является новым явлением и характерен только для западного диалекта. Собранный материал показывает, что определенный артикль регулярно употребляется во всех основных говорах литовского языка. Кроме того, определенный артикль весьма характерен языку древних литовских памятников.

Следует подчеркнуть, что в древних письменных памятниках функцию определенного артикля выполняют не только *šis, ši, šitas, šita, itas, ita* но и *anas, ana*, который развился из указательного местоимения, представляющего тип дальнего указания. Данный артикль регулярно употребляется до конца XVIII века, а позже заменяется артиклем *tas, ta*. Такая замена объясняется стилистической нейтрализацией *tas* и *anas*, т. е. лишением *anas, ana* дистанционных признаков по отношению к говорящему.